

LUCIA NAJŠLOVÁ

TÖRÖKORSZÁG AZ ARAB TAVASZBAN ÉS AZ EURÓPAI TÉLBE

A 2011. június 11-i parlamenti választásokon a török választók 49,9%-a támogatta az Igazság és Fejlődés Pártját (AKP), egyúttal felhatalmazást adva arra is, hogy 2003 óta immár a harmadik egymást követő ciklusban az AKP vezesse az országot. Az AKP-kormány számos modernizációs reformot hajtott már végre, eddig azonban közel sem volt képes az országot nyomasztó valamennyi problémával foglalkozni. Sőt, annak ellenére, hogy az AKP reformjai számos érzékeny kérdésben döntöttek le korábbi tabukat, a török társadalomban a szólásszabadság a mai napig nem teljes körű, és a gazdasági fellendülés ellenére a társadalmi egyenlőtlenségek is fennmaradtak.

Az Európai Unió és Törökország közötti csatlakozási tárgyalások, amiktől sokan az ország modernizációjának felgyorsulását várták, olyan falba ütközött (a ciprusi kérdés), ami a tárgyalások immár hetedik évében leküzdhetetlen akadállyá válnak. Eközben a törökök támogatása az uniós csatlakozási folyamatok iránt szintén megcsappant.

Az EU-ban a többség soha nem lelkesedett Törökországért, bizonyos fokú vonakodás pedig – és ez aggasztó – még Törökország régi támogatói körében is érzékelhető, köztük az EU új tagjai között is, akik hagyományosan a bővítés leghatározottabb pártolói. Míg Törökországban az EU-ról folytatott vita általában arra a végkövetkeztetésre jut, hogy „ezek nem kérnek belőlünk”, az unióban zajló diskurzus egyre inkább a lelassult reformokkal és a török külpolitika kalandor vállalkozásaival van elfoglalva. Mégis, hiba lenne azt feltételezni, hogy Törökországnak a Kelet és a Nyugat között választania kellene. Éppen ellenkezőleg – mind Törökországnak, mind az Európai Uniónak hasznára válik, ha Törökország mindkét irányt továbbviszi, és ha a keleti irány továbbfejlesztésében együttműködik az EU-val.

Mi fontosabb: a bel- vagy a külpolitika?

Törökországban számít a politika – nagyon is. A júniusi választásokon a választópolgárok 87%-a vett részt, ami „1987 óta a legmagasabb arány”.¹ De a politikának pontosan melyik aspektusa számít a leginkább? A választói preferenciákkal kapcsolatos kutatások azt mutatják, hogy a gazdasági telje-

sítménnyel és a kormányzás általános színvonalával kapcsolatos vélemények ugyan jelentős tényezőknek számítanak a választói magatartásban Törökországban, a külpolitikáról alkotott vélemények nem hagyhatók figyelmen kívül.² Különösen annak fényében nem, hogy a győztes párt a muszlim/iszlám szolidaritást kiemelten kezeli, a külpolitikai kérdéseket pedig belpolitikaiként tálalja.³ Kétségtelen ugyanakkor, hogy bár a mostani kormány külpolitikai aktivizmusa és Törökországot a világpolitika „új központjára”-nak láttató retorikája minden bizonnyal besöpri azon választók szavazát, akik ezt Törökország nemzetközi rangjának helyreállításaként élik meg, a külpolitika önmagában aligha lehet tartós szavazatmaximalizáló tényező, ha nem társul hozzá olyan kormányzati és gazdasági teljesítmény, ami nemcsak egyes rétegeknek az érdeklődését, hanem széles tömegeknek a várakozásait képes kielégíteni.

Bizonyosan szerepet játszott a kormányzó pártnak a választók körében elért jelentős népszerűségében, hogy újradefiniálta a „mit jelent töröknek lenni” kérdését. Az AKP sikere annak is köszönhető, hogy új tartalmat adott a „törökség”-nek (illetve annak, hogy miért legyen valaki büszke arra, hogy török). Törökország sikeres és fontos országgént való láttatása biztosította, hogy az AKP választóinak száma folyamatosan növekedjen. Az AKP emellett egy ambiciózus gazdaságfejlesztési tervet is kidolgozott: az úgynevezett „2023-as cél” (*Hedef 2023*) az ország területén számos infrastrukturális projektet irányoz elő, és egyúttal Törökországot a világ tizedik legnagyobb gazdaságává kívánja alakítani, 500 milliárd dolláros exporttal stb.⁴

Az ellenzék hosszú ideje tartó gyenge teljesítményével, egy helyben topogásával egybevetve nem lehet meglepetés, hogy az AKP továbbra is a választói preferenciák élén áll. A következő években ez persze változhat. A CHP (Republikánus Néppárt) mintha poraiból támadna fel – a most elért 26% a 2007-ben tartott legutóbbi választásokhoz képest 5%-kal jobb eredmény. Korábbi vezetőjének, Deniz Baykalknak a halálát követően a CHP újrapozicionálta magát, önvizsgálatot tartott, és tett néhány távolodó lépést a befelé forduló nacionalizmustól, a fiatalok és a nők körében pedig sikerült új szavazókra szert tennie. A változások azonban túlságosan későinek bizonyultak ahhoz, hogy ez a 2011. évi választások eredményeiben markánsabban megjelenjen. További feladat a párt emberi erőforrásainak számbavétele és kommunikációjának megerősítése – mind választóival, mind a külföldi partnerekkel.

Mindent összevetve, az, hogy a nyugati fővárosokban a kormányzó párt miért részesült olyan szívélyes fogadtatásban, annak a képességének köszönhető, hogy „üzeneteit át tudja vinni”. Ellenzékben töltött éveit alatt a CHP viszont legtöbbször arra összpontosított, hogy „opponáljon”, és nem arra, hogy „proponáljon”. Az elkövetkezendő időszak ezért is lehet életbevágóan fontos abból a szempontból, hogy a párt továbbra is a törökországi politika

meghatározó ereje tud-e maradni. Ez teszt elé állítja az EU-t és tagállamait is: hiszen a csatlakozási tárgyalások végül is nem kizárólag a kormánnyal, hanem a politikai spektrum egészével folytatott párbeszédre alapozódnak.⁵

Mindent egybevetve, annak ellenére, hogy a legutóbbi választásokon a kormányzó párt kampányát Törökország új regionális szerepe, és nem az EU-csatlakozás köré építette (ami egyébként sem a legjobb kampánytéma), ne feledkezzünk meg arról, hogy a kormányzás és a gazdaság kérdései szorosban kapcsolódnak azokhoz a célokhoz, melyeket Törökország maga elé állított. Emellett Törökország ugyan gyakran arra alapozza EU-tagság melletti érveit, hogy modellt szolgáltat keleti (és déli) szomszédai számára, számos olyan belpolitikai ügy van, melyeket Törökországnak országon belül kell kezelnie. Ha alábecsüli a kormányzás országon belüli ügyeit, nincs olyan ambiciózus külpolitikai stratégia, ami bármely pártot örökre hatalmon tarthatna, nem is beszélve a célul tűzött regionális vezetői szerep eléréséről.

A hivatalban töltött megelőző két ciklus ellenére, amelyben a jelenlegi kormányzat számos reform elfogadásával büszkélkedhetett, a tennivalók harmadik ciklusra maradt listája meglehetősen terjedelmes, első helyen pedig minden bizonnyal az új (befogadó és liberális) alkotmány elfogadása szerepel, amellyel kapcsolatban a kormánynak konszenzusra kell jutnia az ellenzékkel. Országos vitát kell kezdeményeznie (amit az alkotmánymódosításokról 2010 szeptemberében tartott népszavazás előtt elmulasztott megtenni). Az alkotmánynak olyan alapvető kérdésekkel kell foglalkoznia, mint a szólás szabadsága, amelynek színvonala az elmúlt években romlott. A Reporters without Borders mutatója⁶ szerint Törökország a 2002-ben (139 ország között) elért 100. helyről 2010-re a 138. helyre csúszott (178 ország közül) – eredménye 33,5-ről 49,25-re romlott.

A listán szerepelnek még a török bel- és külpolitika régóta megoldatlan problémái – melyeket Hugh Pope-nak, az ICG [International Crisis Group – *a Ford.*] munkatársának nem sokkal a választások előtt közölt kommentárja jól összegzett.⁷ Pope listájában a következőket találjuk: Ciprus problémájának megoldása, az EU-csatlakozási folyamat újraindítása, az alkotmány elfogadása, az Izraellel és Örményországgal fenntartott kapcsolatok rendezése, a kurd kérdés stb.

Különös jelentőséggel bír a társadalmi bizalom helyreállítása és az ország polarizációjának megállítása. Bár nem várható, hogy egy ilyen nagyságrendű feladatot egyetlen politikai erő egyetlen választási ciklusban képes legyen megoldani, az „iszlamisták” és a „szekularisták” – ahogyan a két nagy politikai táborra gyakran hivatkoznak – közötti *modus vivendi* kérdése semmiképp sem hagyható figyelmen kívül. Bármifajta előrelépésnek és modernizációnak alapfeltétele, hogy azokban a jelentősebb ügyekben, melyekkel Törökország szembesül, nemzeti konszenzus jöjjön létre. Ez az egyedüli út, melyen az EU-tagság elérhető. A civil társadalomnak is jut ebben szerep:

mindkét politikai táborra arra ösztönözni, hogy többet beszéljenek egymással, mint egymásról.

A gazdasági kérdések terén a tartósan fennálló társadalmi egyenlőtlenségek (és regionális különbségek) több figyelmet érdemelnek. A nemzeti össztermék növekedése ellenére az egyenlőtlenségek terén Törökországban lassú a változás. Ha ezzel a problémával nem foglalkoznak kellő súllyal, az hamar a társadalmi feszültség, elégedetlenség és instabilitás növekedéséhez vezethet. Bár a török gazdaság jobb állapotban vészelte át a pénzügyi válságot, mint az euró-zóna számos tagállama, a kormány politikájának nemcsak a GDP és az export növelésére kell koncentrálnia, hanem többet kell áldoznia a belső egyenlőtlenségek felszámolására is. A nemzeti össztermék ugyan a 2001-es 561,1 milliárd dollárról 2008-ra 991,7 milliárd dollárra nőtt,⁸ a jövedelmi különbségek terén a változás sokkal lassabbnak bizonyult (az OECD-országok között Törökország számít a leegyenlőtlenebbnek).⁹

A gazdasági egyenlőtlenségek felszámolásának egyik kézenfekvő eszköze lehet, ha többet fektetnek a fiatal korosztályba. Annak ellenére, hogy a fiatal korosztályt sokszor Törökország egyik legnagyobb értékének tekintik, ugyanúgy válhat tehetetellé is. Bár a *Newsweek Türkiye* hetilap 2010-ben „a fiatal korosztály”-t a Törökországnak reményt jelentő tényezők között az első helyre sorolta,¹⁰ a tények némileg komorabb képet mutatnak. A török fiatalok jelentős hányada sem nem dolgozik, sem nem tanul (a 15–19 évesek egyharmada, a 20–24 évesek közel fele).¹¹ A felsőoktatási rendszer komoly reformra szorul, minthogy az OSS-tesztek (melyek hasonlóak az egyetemi felvételi vizsgákhoz) sem a hallgatók, sem a piac igényeit nem tükrözik. Az OECD-országok közül Törökországban a legalacsonyabb a foglalkoztatási ráta (10%-kal alacsonyabb, mint Magyarországon).¹² A munkanélküliség mellett más problémák is nyomasztólag hatnak a fiatalokra, melyek között a hierarchikus politikai és társadalmi rendszert, vagy a 70-es és 80-as években lezajlott és a közsférát hosszú évekre depolitizáló katonai puccsokat említhetjük. A törökországi fiatalokról nemrég (2008-ban) készített UNDP-jelentés¹³ többek között az oktatás színvonalának emelésére és a döntéshozatalban való részvétel lehetőségének bővítésére vonatkozóan fogalmazott meg javaslatokat.

Ez csak néhány példa annak illusztrálására, hogy bár Törökország kétségtelenül ihletforrásul szolgálhat a közel-keleti és az észak-afrikai reformok számára, még sok házi feladat vár rá otthon, saját lakossága szükségleteinek kielégítésében is. Ezért is nagyon fontos, hogy szerepvállalását mindkét irányban továbbfolytassa: az EU, illetve a Közel-Kelet és Észak-Afrika irányában is. Az EU-nak mindkét folyamatot támogatnia kell, minthogy a közel-keleti és észak-afrikai országokkal kiterjedt kapcsolatokat ápoló, megújult Törökország az EU külpolitikai céljainak megvalósításához is hozzájárulhat.

Az, hogy Törökország hogyan kezeli a fent említett belpolitikai kérdéseket és kihívásokat, nagyban meghatározza majd nemzetközi megítélését is: politikai szabadságjogok, valamint minden polgárnak, nemcsak egy szűk rétegnek jólétet biztosító gazdaság hiányában Törökország aligha lehet az átmenetet megélő közel-keleti szomszédok példaképe, és a globális vagy jelentős regionális hatalmi státusz elérése ugyancsak vágyálom maradhat. Az EU-val szembeni tárgyalási pozíciók szintén meggyengülhetnek. Még fontosabb, hogy amennyiben Törökország továbbra is „híd”-ként tekint magára, s magáról ezt a képet kívánja közvetíteni, pilléreinek mindkét parton szilárd alapokon kell állnia – Keleten és Nyugaton is. Tegyük hozzá, hogy az európai elitnek pedig, melynek köreiben sokan a Nyugatról „leváló” Törökországgal vannak elfoglalva, inkább arra kellene összpontosítania, hogy a törökök motivációja az európai intézményekhez való kapcsolódásra fennmaradjon, megerősödjön.

Elhomályosuló európai álmom?

Törökország 1963-ban lett társult tagja az Európai Gazdasági Közösségnek. Az immár Európai Unióval a teljes jogú tagságról 2004-ben kezdődtek meg a tárgyalások, ezeket azonban 2006-ban részben befagyasztották. Egyelőre mindössze egyetlen fejezetet¹⁴ zártak le (ideiglenesen), és 12 másikat nyitottak meg.¹⁵ A közvélemény több tagállamban is tapintható negatív hozzáállása, a konzervatív elitek, illetve a ciprusi konfliktus körüli bonyodalmak mind jól ismertek. „Új” problémát jelent Törökország valahai legbuzgóbb támogatóinak, az új tagállamoknak a húzódozása. Nem lehet véletlen a lengyel uniós elnökségi program visszafogottsága: „Valamennyi lehetőséget fel kívánja tárni a Törökországgal folytatott csatlakozási tárgyalások folytatására. Egy modern, gazdaságilag erős és társadalmilag fejlett Törökország az Európai Uniót is erősítené.”¹⁶ Összehasonlításképpen lássuk az Izlanddal kapcsolatos vállalatot: „Az Elnökség biztosítani kívánja, hogy az Izlanddal folytatott csatlakozási tárgyalásokban hathatós előrelépés történjen.”¹⁷

Nemcsak az EU vonakodik azonban a török csatlakozási folyamat továbbvitele kérdésében. Maguk a török vezetők jelentették ki néhány alkalommal már nyilvánosan is, hogy talán végül éppen Törökország fog úgy dönteni, hogy nem csatlakozik, és csak az *acquis* elfogadásából fakadó előnyökből kíván részesedni.¹⁸ Elismerve, hogy a tagság kérdésében Törökországnak is megvannak a maga kétségei, hivatalosan Törökország semmi másról nem hajlandó tárgyalni, csak a tagságról. A Törökország és az EU közötti stratégiai partnerségről az EU vezetői (illetve kutatóintézetek) részéről olykor-olykor elhangzó javaslatokat a törökök nem tekintik jöhiszeműnek, szemükben

ez a teljes jogú tagság ígérétenek elmismásolása, illetve kettős mérce alkalmazása az unió részéről.¹⁹

Továbbra is tény marad ugyanakkor, hogy Törökország vezetői külpolitikai befolyásukat olyan értékekből merítik, mint a demokrácia, az emberi jogok, a jólét, az egyenlőség stb. A kormány még a koppenhágai kritériumokat is átnevezte ankarai kritériumoknak, ezzel is egyértelművé téve a reform iránti elkötelezettségét. Az „európai standardok” elfogadásának szükségességével az ellenzék is egyetértett, függetlenül attól, hogy a formális csatlakozási folyamat hogyan folytatódik majd. Még az „arab kaland” sem áll feltétlenül Törökország európai kötődéseivel ellentétben – éppen ellenkezőleg. Az arab világ reformerei végül is szintén Európától várnak segítséget: mobilitási partnerség, vízumliberalizáció, gazdasági együttműködés. És bár sokan Törökország hozzájárulására is számítanak, sokkal hatékonyabb lenne, ha a törökök kéz a kézben együtt dolgoznának az európaiakkal. Hiszen éppen ez az az alapvető megfontolás, ami miatt Törökországnak és az EU-nak szüksége van egymásra: Törökország segíthet megerősíteni az EU stratégiai befolyását, az EU pedig segítheti Törökország modernizációját. Ezt a megfontolást nem üresítheti ki a csatlakozási tárgyalások megakadása sem. S bár mind Törökországnak, mind az EU-nak érdekében állna, ha a csatlakozási folyamat teljes sebességgel indulhatna újra, a következő hónapokban ez valószínűtlen, figyelembe véve, hogy egyes EU-tagállamok (mindenekelőtt Ciprus és Franciaország) vonakodnak hozzájárulásukat adni a blokkolt tárgyalási fejezetek újraindításához. A csatlakozási tárgyalások körüli bonyodalmak ugyanakkor nem fogják feledtetni, hogy Törökországot és az EU-t eredetileg mi ültette tárgyalóasztalhoz.

Mit ajánlhat Törökország az arab reformereknek?

2003-at követően közel-keleti szomszédainak viszonylatában az AKP ambíciózus külpolitikába kezdett. E politika a „zéró probléma” és a „stratégiai mélység” fogalmaira alapozódott (melyeket a miniszterelnök akkori tanácsadója, a jelenlegi külügyminiszter, Ahmet Davutoglu dolgozott ki). Míg Törökország korábbi kormányai az arab és a perzsa szomszédokkal való hűvös viszonyt részesítették előnyben, az AKP változtatott az irányon: a közeledés új keletű és merész politikája mellett a kulturális rokonsággal, a közös történelmi örökséggel és a jövőbeli lehetséges gazdasági előnyökkel érvelt. E kapcsolatokat azonban diktátorokkal alakították ki, a 2011. évi arab tavasz pedig kikényszerítette e politika újraértékelését. A kezdeti vonakodást és hibákat sem nélkülöző óvatos lépéseket követően Törökország gyorsan váltott, és új szövetségeseket szerzett a Közel-Kelet és Észak-Afrika demokratikus erői között.

Míg 2010 decemberében Erdogan miniszterelnök még elfogadta Kadhafi Nemzetközi Emberi Jogi Díját, Törökország 2011 áprilisában már olyan „útitervet” tárt a nyilvánosság elé, amely tűzszünetre, biztonságos humanitárius övezetek kialakítására és demokratizációra szólított fel.²⁰ Törökország ugyan ellenezte az ENSZ Biztonsági Tanácsának Líbia felett repüléstilalmi zónát létrehozó 1973 (2011) számú határozatát, végül mégis részt vett a NATO hadműveleteiben.²¹ A líbiai átmenet támogatása mellett (mint a többi átmenetben lévő ország esetében is) Törökország hangsúlyozta, hogy „más országokkal ellentétben” (értsd ezalatt a Nyugatot) nem Líbia természeti erőforrásaiban érdekelt, hanem „népének jólétében”. Ez az üzenet – Erdogan Gázával kapcsolatos bátor nyilatkozatai mellett – számos szívben és elmében rezonál pozitívan a Közel-Keleten és Észak-Afrikában.

Egyiptom esetében, ahogyan a Közel-Kelet többi forradalmi országában is, a török diplomácia óvatosan járt el: egyrészt hangsúlyozta „a zsarnoksággal szembeni ellenállás” szükségességét, másrészt viszont elővigyázattal fogalmazott az egyiptomi vezetőkkel kapcsolatban. És bár 2011 szeptemberében Erdogan miniszterelnök szívélyes fogadtatásban részesült Kairóban, ahol egyiptomiak százai üdvözölték török zászlót lengetve, helytelen volna elhamarkodott következtetéseket levonni. A két ország közötti számos történelmi párhuzam ellenére és annak ellenére, hogy az átalakuló Egyiptom sokat tanulhat a török tapasztalatokból, a történelmi rivalizálás és a kairói köröknek az a meggyőződése, hogy Törökország regionális integrációra irányuló törekvései valójában a regionális hegemonia kialakítására irányuló szándékot jelentik, a kölcsönös barátság szilárdságának korlátot fognak szabni.

Törökország szerepvállalására teremt kitűnő alkalmat Szíria esete is. A Bassár el-Aszaddal korábban ápolt jó kapcsolatok ellenére Törökország többször felszólított már – igaz, óvatosan – a rend helyreállítására és demokratikus reformok elfogadására.²² Ennél is fontosabb, hogy Törökország a helyi lakosság tiltakozása ellenére ötezer szíriai menekültet fogadott be (Törökországban a szunni menekülteknek az aleviták lakta Hatay tartományba áramlása miatt tiltakozások törtek ki;²³ fennáll a veszély, hogy a nyugtalanság Törökországra is áttérjed).

Mit ajánlhat tehát Törökország közel-keleti szomszédainak? Sokan hajlamosak a hatalmon lévő párt programjának végrehajtását jelentő iszlám szolidaritás szemszögéből szemlélni Törökország közel-keleti és észak-afrikai szerepvállalását. És sokan vannak, akik úgy gondolják, hogy Törökországnak választania kell közel-keleti és európai irányultsága között, s hogy e két irány kölcsönösen kizárja egymást. E felfogás figyelmen kívül hagyja, hogy Törökország mily sokféleképpen képes hozzájárulni az arab világ megújulásához, s e hozzájárulás a hatalmon lévő párttól függetlenül is óriási. Sok ugyanis a hasonlóság: Törökországnak és a régió más államainak történel-

mében vagy azokban a küzdelmekben, melyek a hadsereg és a polgári állam egymáshoz való viszonyát, illetve a vallásnak a közéletben játszott, a szabadságjogokat nem sértő és a vallásgyakorlás kikényszerítését sem jelentő szerepét jellemzik – s ez csak néhány olyan kérdés, amiről Törökországnak és a reformokat végrehajtó arab államoknak sok mondanivalójuk van egymás számára. Törökország emellett profitált a nyugati és a keleti partnereihez fűződő kapcsolatainak egyedülálló tapasztalataiból is, ami ugyancsak példaként szolgálhat a Nyugattal a kapcsolatok felvételére törekvő új észak-afrikai és közel-keleti elitiek számára.

A megújuló arab országok számára azonban a legnagyobb támogatást kétségtelenül az jelentené, ha Törökország újfent saját belső reformjaira összpontosítana, s így továbbra is modellként, inspirációként szolgálhatna szomszédai számára. A belső modernizációtól való elfordulást és a szomszédok megreformálásába való beavatkozást sem a hazai választók nem fogadnák jól, sem a szomszédokon nem segítené. A szomszédok végül is csak annyit várnak, hogy legyen példa, amelyre tekinthetnek, s nem azt, hogy megmondják nekik, mit csináljanak. Másodszor, amennyiben Törökország úgy gondolja, hogy jobban ismeri és érti a Közel-Keletet, mint a Nyugatot, s hogy ott inkább elfogadják, közvetítőként léphet fel. Bár az arab országokhoz való viszony jövőjéről voltak informális konzultációk a török diplomácia és az Európai Külügyi Szolgálat között, formális párbeszéd kialakítására egyetlen esetben sem került sor.

Az alapvető üzenet persze továbbra is az, hogy a legkedvezőbb forgatókönyv mind Törökország, mind az Európai Unió szempontjából az volna, ha sikerülne a csatlakozási folyamatot életben tartani. Ha azonban ez jelenleg lehetetlen, mindkét félnek arra kell törekednie, hogy a lehető legtöbb területen fenntartsa az együttműködést. Az európai politikusoknak emellett azt is érdemes figyelembe venniük, hogy a kapcsolatok kiépítése Törökországgal nem jelentheti pusztán a török kormánnyal való kapcsolatépítést – amely, ahogyan az a demokráciákban lenni szokott, változhat. A csatlakozási folyamatnak és a stratégiai párbeszédnek szélesebb időhorizontban kell gondolkodnia, és éppen ezért további szereplőkkel – többek között az ellenzékkel, az üzleti körökkel és a civil társadalommal – is törekedni kell a széles körű kapcsolatok kialakítására.

(Fordította Böszörményi Jenő)

Jegyzetek

- 1 Turkish elections see highest voter turnout in years, *Today's Zaman*, 2011. június 13., <<http://www.todayszaman.com/news-247165-turkish-elections-see-highest-voter-turnout-in-years.html>> (letöltve: 2011. 08. 31.).
- 2 KALAYCIOGLU, E.: Public choice and foreign affairs: democracy and international relations in Turkey, *New Perspectives on Turkey*, 40 (2009), 59–83. p.
- 3 KALAYCIOGLU, E.: Turkish foreign relations and public opinion, *GMF On Turkey Analysis Brief*, 2011. szeptember 8.
- 4 AK Parti: *Hedef 2023*, <<http://www.akparti.org.tr/site/hedefler>> (letöltve: 2011. 08. 31.).
- 5 A CHP továbbra is a kormány egyik jelentős politikai alternatívájának számít. A másik parlamenti ellenzéki párt, az MHP (Nemzeti Néppárt) újráválasztásában sokan kételkedtek (a pártot közvetlenül a választások előtt szexbotrány rázta meg), végül azonban 13%-ot szerzett. Ez nem jelent különösebb változást a legutóbbi választásokon elért eredményéhez képest (14%), és maga a párt sem változott sokat – azoknak a választóknak nyújt otthont, akik Törökországnak a nyugati intézményekhez való integrációjában a vesztes oldalon érzik magukat.
Végül ott van még a BDP (Béke és Demokrácia Pártja), melynek jelöltjei függetlenül indultak, és amely 36 képviselői helyet szerzett (az 550 fős parlamentben), s így egyelőre nem jelent komoly alternatívát. Az új pártoknak egyébként sem könnyű betörniük a török politikába: Törökországban továbbra is 10% a parlamenti bejutási küszöb, ebből következően kisebb pártoknak szinte lehetetlen bekerülniük a parlamentbe. A küszöb lejjebb szállítása régóta vita tárgya, s számtalan ígéret hangzott már el ezzel kapcsolatban, ebből azonban – a nagyobb pártok ellenérdekeltsége miatt – mind ez ideig semmi sem lett. A török politikai élet ugyanakkor tele van „átléphetetlen határokkal”, amikor a fiatalabbak politikai életbe való bekerüléséről van szó – a (Joost Lagendijk kifejezésével) „élethosszig politikus” jelensége meglehetősen elterjedt (LAGENDIJK, J.: Not a politician for life, *Hurriyet Daily News*, 2010. március 14.).
- 6 A Reporters Without Borders éves sajtószabadság-indexei, <http://en.rsf.org/spip.php?page=classement&id_rubrique=1034> (letöltve: 2011. 08. 31.); a Freedom House az elmúlt években adott értékelése szerint Törökország részben szabad, <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=21&year=2002>> (letöltve: 2011. 08. 31.).
- 7 POPE, H.: Ten Tasks for Turkey's New Government, <<http://www.crisisgroup.org>>, 2011. június 9.
- 8 OECD: Statistical profile: Turkey, 2010, <http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-turkey_20752288-table-tur> (letöltve: 2011. 08. 31.).
- 9 L. a Világbank adatait: <<http://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>> (letöltve: 2011. 08. 31.).
- 10 Turkiye'de umut veren yuz sey, *Newsweek Turkiye*, no.100, 2010. szeptember 26., 86–87. p.

- ¹¹ OECD: Statistical profile: Turkey, 2010, <http://www.oecd-ilibrary.org/economics/country-statistical-profile-turkey_20752288-table-tur> (letöltve: 2011. 08. 31.).
- ¹² OECD: Society at a glance – OECD Social Indicators, 2011, <<http://www.oecd.org/dataoecd/38/8/47573495.pdf>> (letöltve: 2011. 08. 31.).
- ¹³ UNDP Human Development Report: Youth in Turkey, 2008, <http://www.undp.org.tr/publicationsdocuments/NHDR_en.pdf> (letöltve: 2011. 08. 31.).
- ¹⁴ A tudomány és kutatás fejezetet.
- ¹⁵ A tőke szabad áramlása; Társasági jog; Szellemi tulajdon törvényi szabályozása; Információs társadalom és média; Adózás; Statisztika; Vállalkozási és iparpolitika; Transzeurópai hálózatok; Környezetvédelem; Fogyasztó- és egészségvédelem; Pénzügyi felügyelet; Élelmiszer-biztonság, <<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=65&l=2>> (letöltve: 2011. 08. 31.).
- ¹⁶ Polish presidency (2011), Program of the Polish presidency, 14. p., <http://pl2011.eu/sites/default/files/users/shared/o_prezydencja/programme_of_the_polish_presidency_of_the_council_of_the_eu.pdf> (letöltve: 2011. 08. 31.).
- ¹⁷ Uo.
- ¹⁸ ELLIS, Robert: Turkey's EU accession: the Norwegian solution, *The Guardian*, 2010. október 5., <<http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/oct/05/turkey-eu-accession>> (letöltve: 2011. 08. 31.).
- ¹⁹ Áttörés, de legalábbis meghatározó pillanat lesz Törökország uniós kilátásait illetően a közelgő ciprusi elnökség, tekintve, hogy a két ország nem ismeri el egymást; vagy megoldást találnak a ciprusi kérdésre még a ciprusi elnökség előtt, vagy az EU és tagjelöltje kapcsolataiban hat hónapos dermedt mozdulatlanságnak lehetünk majd tanúi.
- ²⁰ Press Statement by H. E. Recep Tayyip Erdogan, the Prime Minister of the Republic of Turkey on Libya, 2011. május 3., <http://www.mfa.gov.tr/press-statement-by-h_e_-recep-tayyip-erdogan_-the-prime-minister-of-the-republic-of-turkey-on-libya_-3-may-2011.en.mfa> (letöltve: 2011. 08. 31.).
- ²¹ COUVAS, Jacques N.: Old colonial rivalries revive over Libya, 2011, <<http://www.globalissues.org/news/2011/03/25/9026>> (letöltve: 2011. 08. 31.).
- ²² <http://www.mfa.gov.tr/no_111_-24-april-2011_-press-release-regarding-the-events-that-took-place-in-syria-on-friday_-22-april-2011.en.mfa> (letöltve: 2011. 08. 31.).
- ²³ <<http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/turkey-feels-racial-tensions-as-flood-of-syrian-refugees-goes-on-2297550.html>> (letöltve: 2011. 08. 31.).